तस्य नवांशजातफलम्।
"नारीरक्तो ललितनयनो मञ्जुकेशः कृशाङ्गः
कम्बुग्रीवो भवति कनकश्यामवर्णः सुकेशः।
क्रूरः स्त्रैणः कविरतिधनो दानशीलो गुणज्ञो
व्यानम्रास्यो विमलयशसा मानवो भार्गवांशे॥"
तस्य द्वादशांशजातफलम्।
"शूरो बहुधनो भोगी नृत्यगीतप्रियः सदा।
शुचिर्द्दाता क्षमी भोक्ता द्वादशांशे भृगोनरः॥"
तस्य त्रिंशांशजातफलम्।
"बहुगुणपरिपूर्णः सुन्दरश्चारुदृष्टि-
र्युवतिजनविनोदी लब्धसौख्यार्थभोगः।
द्विजसुरगुरुभक्तो दानशीलः कृपालु-
रसुरपतिगुरोः स्यान्मानवस्त्रिंशकांशे॥"
इति कोष्ठीप्रदीपः॥
विष्कुम्भादि-सप्तविंशति-योगान्तर्गत-चतुर्विंश-योगः। तत्र जातफलम्।
"हास्यो विवादे विजयी सभायां
सद्गन्धमाल्याम्बररत्नयुक्तः।
जितेन्द्रियः स्यान्मनुजो महौजाः
शुक्राभिधाने जननं हि यस्य॥"
इति कोष्ठीप्रदीपः॥ * ॥
अग्निः। चित्रकवृक्षः। ज्यैष्ठमासः। इत्यमरः।
शुक्रकरः,पुं,(करोतीति। कृ+पचाद्यच्। शुक्रस्य करः।) मज्जा। इति हेमचन्द्रः॥ वीर्य्यकारके, त्रि॥
शुक्रभुक्,[ज्] पुं, (शुक्रं भुङ्क्ते इति। भुज+क्विप्।) मयूरः। इति शब्दचन्द्रिका॥ रेतोभोजके, त्रि॥
शुक्रभूः, पुं, (शुक्रात् भूरुत्पत्तिर्यस्य।) मज्जा। इति शब्दचन्द्रिका॥ वीर्य्यजातमात्रे, त्रि॥
शुक्रला,स्त्री,(शुक्रं लाति ददातीति। दा+कः उच्चटा। इति चक्रलाशब्दटीकायां भरतः॥ वीर्य्यदातरि, त्रि॥
शुक्रवारः, पुं, (शुक्रस्य वारः।) शुक्रग्रहभोग्यदिनम्। यथा। तीर्थेतरत्र प्रतिप्रसवमाह। स्मृतिः।
"अयने विषुवे चैव संक्रान्त्यां ग्रहणेषु च।
उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे युगादौ मृतवासरे।
सूर्य्यशुक्रादिवारेऽपि न दोषस्तिलतर्पणे॥"
इति प्रायश्चित्ततत्त्वम्॥
शुक्रशिष्यः, पुं, (शुक्रस्य शिष्यः।) असुरः। इत्यमरः॥
शुक्राङ्गः, पुं, मयूरः। इति जटाधरः॥
शुक्रियः,त्रि,शुक्रसम्बन्धी। शुक्रशब्दात् इयप्रत्ययनिष्पन्नः॥ (शुक्रो देवता अस्येति। शुक्र+"शुक्रात्। घन्।" ४।२।२६। इति घन्। शुक्रदेवताको हविरादिः। इति सिद्धान्तकौमुदी यथा, याज्ञवल्क्ये। ३। ३०८।
"शुक्रियारण्यकजपा गायत्र्याश्च विशेषतः॥")
शुक्लं, क्ली, (शुच शौचे+"ऋज्रेन्द्रेति।" उणा० २। २८। इति रन् प्रत्ययेण साधु।) रजतम्। इति मेदिनी॥ नवनीतम्। इति चन्द्रचन्द्रिका।
अक्षिरोगविशेषः। इति जटाधरः॥ स तु चक्षुःशुक्लभागजरोगः। तद्विवरणं यथा,—
"प्रस्तारिशुक्लक्षतजाधिमांस-
साग्वर्म्मसंज्ञाः खलु पञ्च रोगाः॥"
तत्र शुक्लमाह।
"सुश्वेतं मृदुशुक्लार्म्मं शुक्लं तद्वर्द्धते चिरात्॥"
अस्य चिकित्सा।
"भुक्त्वा पाणितलं घृष्ट्वा चक्षुषोर्यदि दीयते।
अचिरेणैव तद्वारि तिमिराणि व्यपोहति॥
स्नानं कृष्णतिलैर्व्वापि चक्षुष्यमनिलापहम्।
आमलैः सततं स्नानं परदृष्टिबलापहम्॥
शुण्ठीनिम्बदलैः पिण्डीसुखोष्णास्वल्पसैन्धवा।
धार्य्या नेत्रेऽनिलश्लेष्मशोथकण्डूव्यथाहरी।
त्रिफला पिण्डिका नेत्रे वातपित्तकफापहा॥"
अन्यदौषधं शुक्तिशुक्रशब्दयोर्द्रष्टव्यम्। काञ्जिकादि। यथा,—
"कार्त्तिके वर्जयेत्तैलं कार्त्तिके वर्जयेन्मधु।
कार्त्तिके वर्जयेत्कांस्यं कार्त्तिके शुक्लसन्धितम्॥"
इति श्रीगोपालभट्टविलिखिते भगवद्भक्तिविलासे १६ विलासः॥ शुक्लं काञ्जिकादिपर्य्युषिताम्लद्रव्यं सन्धितञ्च वर्जयेत्। इति श्रीजीवगोस्वामिकृततट्टीका दिग्दर्शनी॥
शुक्लः, पुं, (शुच+रन्। रस्य लः।) वर्णविशेषः सादा इति भाषा। तत्पर्य्यायः। शुभ्रः २शुचिः-३ श्वेतः ४ विशदः५ श्येतः६ पाण्डरः ७ अवदातः ८ सितः ९ गौरः १० वलक्षः ११ धवलः १२ अर्ज्जुनः १३। इत्यमरः॥ श्वेता १४ श्येता १५ श्येनी १६ विषदः १७ सिता १८ अवलक्षः १९। इति तट्टीका॥ शितिः २० पाण्डुः २१। इति शब्दरत्नावली॥ रामः २२ खरुः २३। इति जटाधरः॥ शक्रयोगः। इति मेदिनी॥ श्वेतैरण्डः। इति राजनिर्घण्टः॥ शुक्लपक्षः। यथा षट्त्रिंशन्मतम्।
"तत्र पक्षावुभौ मासे शुक्लकृष्णौ क्रमेण हि।
चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रक्षयात्मकः॥"
इति तिथ्यादितत्त्वम्॥
शुक्लगुणयुक्ते, त्रि॥*॥ शुक्लवस्तूनि यथा,—
"सुधांशूच्चैःश्रवाः शम्भुकीर्त्तिज्योत्स्नाशरघ्नाः।
प्रासादसौधतगरमन्दारद्रुहिमाद्रयः॥
सूर्य्येन्दुकान्तकर्पूरकरम्भा रजतं हली।
निर्मोकभस्महिण्डीरचन्दनं करका हिमम्॥
हारोर्णनाभतन्त्वस्थि स्वर्गङ्गेभरदाभ्रकम्।
शेषाहिः शर्करा दुग्धं दधि गङ्गा सुधा जलम्॥
मृणालसिकताहसवककैरवचामरम्।
रम्भागर्भं पुण्डरीककेतकीशङ्खनिर्झराः॥
लोध्रसिंहध्वजच्छत्रचूर्णशुक्तिकपर्द्दकाः।
मुक्ताकुसुमनक्षत्रदन्तपुष्पोशनोगुणाः॥
कैलासकाशकार्पासहासवासवकुञ्जराः।
नारदः पारदः कुन्दखटिकास्फटिकादयः॥"
इति श्वेतानि॥ * ॥
शुक्लकृष्णवाचकानि वस्तूनि यथा,—
"सितकृष्णौ विधुहरी शितिताराभ्रकनागराजघनसाराः।
रामपयोराश्यर्ज्जुनसिंहीजानन्तचन्द्रहासाद्याः॥"
विधुश्चन्द्रो विष्णुश्च। हरिः कृष्णः सिंहश्च। शिती धवलमेचकौ। तारा नक्षत्रं अक्ष्णः कनीनिका च। अभ्रकं निरिजं मेघश्च नागराजः शेषो गजश्च। घनसारः कर्पूरं मेघश्रेष्ठश्च। रामो बलभद्रो दाशरथिश्च। पयोरारिर्दुग्धसमूहः समुद्रश्च। अर्ज्जुनः शुभ्रः पार्थश्च। सिंहीजः सिंहो राहुश्च। अनन्तो बलभद्रः कृष्णश्च। चन्द्रहासः चन्द्रहास्यं खड्गश्च।
"शङ्खकरतारकेशसदाकाशव्योमकेशतालाङ्काः।
नीलांशुकाधिकेशारिष्टसदासिचयकलकण्ठाः॥
शङ्खकरः कम्बुकान्तिः कृष्णश्च। तारकेशश्चन्द्रः उज्ज्वलबाकश्च। सदाकाशः सर्व्वदाकाशः सद्गगनञ्च। व्योमकेशः शिवो नभोबालौ च। तालाङ्को बलभद्रस्तालकलङ्कौ च। नीलांशुको बलभद्रः कृष्णकान्तिश्च। अधिकेशो अधिकशिवो अधिकबालश्च। अरिष्टस्तक्रं काकश्च सदासिचयः सिचयो वस्त्रं असिचयः खड्गसमूहश्च। कलकण्ठो हंसः पिकश्च।
"कलकण्ठः पिके पारावते हंसे कलध्वनौ॥
हरिजिष्णुघनाब्धिभ्यो गजाः सिन्धुर्मुरारितः।
अद्भ्यो वाहोऽब्जानि कृष्णाद्यमुना कुम्भतो द्विषः॥"
शुक्लश्यामाभिधायका भवन्तीति सम्बन्धः हरिगज ऐरावतः। एवं जिष्णुगजः। अब्धिगजः। घनगजः। पक्षे हरिर्विष्णुर्गजो हस्ती। एवं सर्व्वत्र। गजा इति बहुवचननिर्द्देशात् गजपर्य्यायो गृह्यते। मुरारिसिन्धुर्गङ्गा कृष्णसमुद्रौ च। अम्बुवाहः उच्चैःश्रवाः मेघश्च। कृष्णाब्जं नाभीपुण्डरीकं नीलाब्जञ्च। यमुनारिर्बलभद्रो यमुनाद्वेषी च।
"कृष्टार्थाग्रात्तटिनीवाचकशब्दात् परो वरो योज्यः।
नीरदघनोपलसितसदाहिमकर-सिन्धुवेणि-पृथुलाजाभाः॥"
सितश्यामवाचका इति पूर्व्ववत्। कृष्णार्थाग्रात्तटिनीवाचकशब्दाद्वरो यथा। कृष्णनदीवरकान्तिः गङ्गाश्रेष्ठकान्तिः। पक्षे कृष्णनदीवरस्य समुद्रस्येव कान्तिः। नीरदो निश्चितो दन्तो मेघश्च। घनोपलसितः घनोपलः करका तद्वत् सितः घनो मेघः तद्वदुपलसितः कान्तः। सदाहिमकरः चन्द्रः सर्पमकरौ च। सिन्धुवेणिर्नदीप्रवाहः समुद्रकेशविन्यासौ च। पृथुलाजाभः महती भ्रष्टधान्यस्येवाभा यस्य कृष्णस्येव च। तथा च।
"वहलकलभवच्छायमन्धकारातिदीधितिः।
सदाधिकेशवच्छायो नेकपीयसमच्छविः॥